

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**СОЦІОКУЛЬТУРНА ІСТОРІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРОМАДИ
ХЕРСОНЩИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ТА ФОРМУВАННЯ
ПРИНЦИПІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-241М групи

Спеціальності 014 Середня освіта (історія)

Скрипніченко Марія Валентинівна

Керівник: Лариса ЦИБУЛЕНКО, к.і.н.,

доцентка

Рецензент: Анатолій ФОРОСТЯН, канд. пед.

наук, доцент

Херсон 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія історії польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду.....	10
1.1. Українська радянська історіографія	10
1.2. Відхід від радянської історичної доктрини.....	21
1.3. Пріоритетні проблеми сучасної історіографії.....	26
РОЗДІЛ 2. Історія становлення соціокультурного простору багатонаціональної Херсонщини та формування принципів толерантності в учнів по відношенню до національних меншин.....	30
2.1. Польська колонізація Херсонщини як складовий фактор формування регіону	30
2.2. Характеристика ментальних рис і етнографічних особливостей польської етнічної громади у міжвоєнний період.....	34
2.3. Методична розробка уроку з історії України на тему «Політика коренізації і соціокультурна історія польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду».....	37
РОЗДІЛ 3. Історія польської етнічної громади Херсонщини в період радянського будівництва.....	44
3.1. Суспільно – політичний розвиток польської етнічної громади в період впровадження і реалізації політики коренізації.....	44

3.2. Створення і функціонування польських національних адміністративно - територіальних одиниць.....48

3.3. Діяльність та культурно- освітній розвиток польської національної меншини Херсонщини.....51

РОЗДІЛ 4. Польська етнічна громада Херсонщини в 1930-х роках.....55

4.1. Згорання національно-культурного розвитку польського населення.....55

4.2. Репресивна політика радянської влади проти польської етнічної громади Херсонщини 58

ВИСНОВКИ.....65

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....66

ДОДАТКИ.....74

Додаток А Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти ХДУ.....74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю цілісного й ґрунтовного висвітлення проблемно-тематичних пріоритетів регіональної історії, появою нових теоретико-методологічних підходів, поглибленням історичних знань і переосмисленням усіх аспектів соціокультурної історії польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду. Наукове дослідження національної політики більшовиків, методів її реалізації та відображення реальних наслідків репресивної діяльності радянської влади проти поляків не лише формує і доповнює інтелектуальний простір історичної науки, а й допомагає краще розуміти і прогнозувати тенденції розбудови етнонаціональних процесів сучасності.

На сьогодні в українській історіографії немає досить повного, цілісного й ґрунтовного висвітлення проблеми міжнаціональних взаємовідносин радянської влади і польської національної меншини в одному з найбільш розмаїтих в етнічному плані регіонів України. Тому запорукою гармонійного співіснування етнічних складників Херсонського краю є з'ясування історичного підґрунтя сучасного стану етнополітичної ситуації. Необхідно заповнити усі прогалини мозаїки історичних праць, максимально відтворити реалії життя польської національної меншини досліджуваного періоду, щоб опираючись на ці знання зробити висновки з уроків минулого, забезпечити

гармонійний розвиток усіх етнічних складників і виховувати майбутнє покоління на засадах толерантності по відношенню до національних меншин.

Метою дослідження є комплексний аналіз суспільно-політичних і культурно–освітніх процесів 1920 - 1930-х рр. у житті польської етнічної громади та виокремлення малодосліджених складників історичного буття польської національної меншини Херсонщини міжвоєнного періоду, формування принципів толерантності в учнів по відношенню до національних меншин на уроках історії України.

Відповідно до поставленої мети окреслено наступні **завдання**:

- проаналізувати стан наукового вивчення зазначеної проблеми в історіографії та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- зазначити тематичні напрямки науково- історичних досліджень сучасної історіографії відповідно до теми роботи;
- дослідити історію становлення соціокультурного простору багатонаціональної Херсонщини і визначити роль польського населення в цьому процесі;
- надати загальну характеристику менталітету та етнографічним особливостям українських поляків міжвоєнного періоду;
- зазначити вектор суспільно-політичного розвитку польської етнічної громади Херсонщини у 1920- 1930–х роках;
- розглянути процес створення і функціонування національних адміністративно-територіальних одиниць;
- дослідити діяльність та культурно-освітній розвиток польської національної меншини міжвоєнного періоду;
- розкрити витоки, причини і наслідки політичних репресій проти польського населення;

- створити методичну розробку уроку з історії України на тему «Політика коренізації і соціокультурна історія польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду», щоб сприяти формуванню принципів толерантності в учнів по відношенню до національних меншин на базі теми уроку;
- простежити наслідки соціальних перетворень для суспільного життя поляків Херсонського краю у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст.

Об'єктом дослідження є історія польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду та її контекст у навчальній програмі з історії України.

Предметом дослідження є соціокультурна історія польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду та формування принципів толерантності в учнів на уроках історії.

Хронологічні межі дослідження Нижня хронологічна межа пов'язана зі встановленням на Херсонщині радянської влади і початком запровадження політики «коренізації». Верхня – із закріпленням радянської влади, становленням тоталітарних засад суспільства, зміною засад національної політики, кульмінацією репресивних заходів та підготовкою до Другої світової війни.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію сучасної Херсонської області, репрезентовану різними адміністративними одиницями, що зазнавали змін у ході чисельних реформувань.

Джерельна база містить комплекс архівних матеріалів, опублікованих документів, періодичних видань і статистичних підрахунків міжвоєнного періоду. Важливу тематичну інформативність про національну політику і методи вирішення етнонаціональних питань містять державні

постанови, законодавчі й нормативні акти радянського часу, рішення міських, районних комітетів КП(б)У, розпорядження Херсонської міськради, директиви, телеграми, накази, стенографічні протоколи засідань, архівно-слідчі справи громадян, періодична преса, статистичні дані, тематичні збірники тощо. У науковій роботі використано матеріали справ, що зберігаються у Державному архіві Херсонської області, а саме фонди: Р. – 2, Р. – 414, Р. – 435, Р. – 731, Р. – 3756. Аналіз поданої джерельної бази надав можливість комплексно дослідити соціально-політичні процеси в житті польської етнічної громади, що відбувалися на території Херсонщини у 1920х - 1930-х рр.

Методологічною основою при написанні магістерської роботи стали діалектичні принципи науково- історичного пізнання. В їх основі лежать принципи об'єктивності, історизму, системності та багатофакторності, що дало можливість ґрунтовно опрацювати історію трансформацій соціокультурного простору польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду. Серед спеціально-історичних методів у процесі дослідження використовувалися історико- порівняльний, історико-типологічний, історико- статистичний, проблемно- хронологічний, метод історичної реконструкції, ретроспективний методи дослідження. Також, було використано статистичний та кількісний аналіз, який надав змогу опрацювати демографічні показники населення Херсонського краю та його етнічні складові.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в постановці теми, що в запропонованому вигляді ще не була об'єктом регіонального науково-історичного вивчення. Постановка проблеми дозволила більш глибоко і всебічно охарактеризувати соціокультурний

простір польської етнічної громади Херсонщини в контексті етнополітичних трансформацій 1920–1930-х рр. Визначено наслідки впровадження тоталітарної системи і окреслено динаміку перетворень у повсякденному житті українських поляків. На підставі опублікованих статистичних матеріалів та архівних джерел, розкрито форми і методи репресивної політики, з'ясовано специфіку її реалізації по відношенню до польського населення. На уроках історії політика коренізації вперше розглядається з точки зору історії польської етнічної громади Херсонщини.

Практичне значення роботи. Фактичний матеріал і висновки наукової роботи доповнюють соціокультурну історію етнічних одиниць Херсонщини. Отримані результати можна використовувати у краєзнавчій і викладацькій роботі, для підготовки навчальних курсів, семінарських і практичних занять, для проведення уроків або факультативів з регіональної історії у школах і загальноосвітніх закладах. Матеріали роботи стануть у нагоді при підготовці навчальних посібників, підручників, монографій, узагальнюючих праць з історії національних меншин України і можуть бути опрацьовані науковцями, які планують поглибити подану тему.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки магістерської роботи представлено в доповідях на III і IV Всеукраїнській науковій конференціях молодих вчених аспірантів та студентів «Проблеми регіональної історії України».

Публікація результатів дослідження відображена у двох наукових статтях: «Польський фактор у формуванні соціокультурного простору Херсонщини в 1920 - 1930 рр.» опублікована у збірнику матеріалів XIV (III) Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Проблеми регіональної історії України» 24 травня 2019 року та «Динаміка

суспільних трансформацій в житті польського населення у 1920 -1930 рр.» надрукована у IV збірнику Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Проблеми регіональної історії України» 21 травня 2020 року.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури (69 показників). Загальна кількість сторінок –72 з них 63 основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРОМАДИ ХЕРСОНЩИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

1.1. Українська радянська історіографія

Сучасна українська історична наука переживає стан пошуку нових дослідницьких парадигм. Наукове дослідження життя польського населення Херсонщини в міжвоєнний період зумовлено необхідністю нового осмислення історії, об'єктивного вивчення взаємовідносин держави і польської меншини, задля побудови нових стратегічних напрямків етнополітичного курсу. Для кращого розуміння сучасних відносин, суперечливих процесів, що протікають, перспектив їх подальшого розвитку необхідна об'єктивна науково достовірна, вивірена інформація про національні меншини регіонів України, зокрема історію їх поселень, суспільно- політичний та культурно- освітній розвиток. У цьому плані виокремлюється історія Херсонщини де проживали і проживають різні групи населення, серед яких помітне місце займають поляки.

Історіографію національних меншин України започатковано ще в 20-30-х рр. ХХ ст. Процеси коренізації та загального поживлення суспільно-політичного життя в країні позначились і на напрямках наукових досліджень. Українська радянська історіографія – складний феномен розвитку історичної науки, центральною метою якої було формування самосвідомості нової

історичної спільноти - радянського народу, і тому розробка наукових проблем відбувалася у чітко визначеному напрямку.

Безперечно, проблемами історичного розвитку та тогочасного становища національних меншин в радянські часи приділялася значна увага як зі сторони державних органів влади, так і істориків. Однак, історична наука цього періоду перебувала під жорстким контролем державної цензури, тому радянська історіографія надає неповну картину життєвих реалій, адже фактичні дані використовувалися вибірково, демонструючи лише позитивні досягнення політики більшовиків. Тому перед використанням подібних наукових робіт необхідно ретельно проаналізувати поданий фактаж [17, с. 68].

З початком «перебудови» відбувається трансформація суспільно-політичного, а разом із цим і історичного простору також. Розпочинається складний і суперечливий процес переходу від радянського тоталітаризму до демократії. Подальший процес здобуття Україною незалежності заклав початок нової історіографічної традиції. Історики отримали можливість досліджувати ключові проблеми суспільного, політичного, культурно-освітнього і гостросоціального характеру, поступово відходячи від старих пропагандистських стереотипів і радянської цензури. Не винятком стала історія національних меншин в добу тоталітаризму. Відокремлення української історичної науки від загальнореспубліканської, розкриття архівів і засекречених фондів спричинило тематичний сплеск і спонукало дослідників до неупередженого переосмислення історії польської національної меншини у міжвоєнний період.

Таким чином, темі міждержавних взаємовідносин радянської влади і польської етнічної громади присвячено чималу кількість наукових робіт.

Історіографію досліджуваної теми умовно можна поділити на два великі періоди: радянський (1920-ті рр. – 1991 р.) і сучасний (1991р – до сьогодні). В свою чергу радянський період можна поділити на п'ять основних етапів:

Перший етап – 1920-ті рр. – час активних трансформацій радянської політики щодо національних меншин, розгортається процес впровадження і реалізації політики «коренізації». На цьому етапі з'являються перші поодинокі дослідження з національної тематики, характерною рисою яких була агітаційно- пропагандистська спрямованість і описово- інформаційний характер.

Другий етап – поч. 1930-х – сер. 1950-х рр. – став періодом згорання наукових досліджень із проблем міжнаціональних відносин. В цей час значно посилюється контроль усіх сфер життя радянського суспільства і наукові установи були повністю підзвітні владним структурам.

Третій етап – 1953 – 1985 рр. – характеризується збільшенням кількості наукових праць із національної тематики. В порівнянні з попереднім етапом, предметне поле наукових досліджень значно розширюється. Але наукова діяльність все ще повністю була залежна від цензурних настанов політбюро ЦК КПРС, які контролювали республіканські видавництва, обмежуючи обсяг наукових монографій.

Четвертий етап – 1985 – поч. 1990-х рр. – політика гласності в часи «перебудови» дала можливість історикам досліджувати дійсні процеси суспільного життя в період тоталітаризму. Історична наука поступово звільняється з-під тиску комуністичної ідеології і завдяки цьому в історичних дослідженнях з'являється критична оцінка національної політики і викривається репресивний характер радянської влади.

П'ятий етап – 1991р. – період реформування історичної науки, який започаткував активне переосмислення історії національних меншин 1920 – 1930-х рр. У цей період засновуються наукові установи, розпочинають роботу дослідницькі інститути, формуються кола фахівців, основними напрямками наукової діяльності яких було вивчення історії етнічних меншин України в період розквіту тоталітаризму. Таким чином дослідження етнонаціональної політики, соціально-економічного і культурного життя польського населення значно розширює предметну область історіографії, збагачує її новим методологічним інструментарієм і формує нові напрямки вітчизняної історії.

Характеризуючи перший етап радянської історіографії важливо пам'ятати, що основний масив історичних досліджень національної тематики був повністю регламентований правлячою верхівкою. Більшість праць цього періоду була написана політичними діячами, публіцистами і членами Центральної комісії у справах національних меншин. Таким чином, їх роботи можна використовувати одночасно і як джерела для історичних досліджень[41, с. 105].

Радянська історіографія історії національних меншин бере свій початок з моменту впровадження політики «коренізації», яку оголосили на XII з'їзді Російської комуністичної партії (більшовиків) у квітні 1923 року. Партійне керівництво намагалось зміцнити свою владу на місцях і знизити рівень антибільшовицьких опозиційних настроїв у багатонаціональних регіонах, надавши можливість корінному населенню долучитись до державного управління.

Новий політичний курс передбачав забезпечення потреб національних меншин, але для проведення реформ необхідно було створити спеціальну

адміністративно- управлінську систему, яка контролюватиме усі рівні життєдіяльності етнічних одиниць. Так у квітні 1924 р. була заснована Центральна комісія у справах національних меншостей(ЦКНМ) при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті (ВУЦВК), яка займалась врегулюванням міжнаціональних відносин і відповідала за реалізацію політики «коренізації» в місцях компактного проживання національних меншин. В розгалуженій системі управління контроль над польським населенням здійснювало Польське бюро при РКП(б). Тому першими історіографами, що писали про польську етнічну громаду, стали чільні діячі державних установ, що займались питаннями національних меншин – П. Буценко, М. Василенко, А. Гитлянський, А. Глинський, Д. Мац, М. Скрипник, Я. Саулевич, Н. Черлюнчакевич, С. Ялі та ін [6, с. 49].

Так провідною ланкою в системі етнонаціонального інформаційного простору міжвоєнного періоду стали протоколи засідань Всеукраїнських нарад, статистичні звіти про проведену роботу, збірники документів і публікації ЦКНМ при ВУЦВК. Прикладом таких публікацій можуть служити: «Відомості про кількісний склад польських сільрад Херсонського району Херсонської округи на 1926 р.» [25, арк. 52].

Загальну картину про реалії життя національних меншин, а також діяльності органів влади подано в брошурах: «Первое всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8–11 января 1927 года».[54], «Второе всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств (27–30 ноября 1930)»[9]. Стенографічні протоколи засвідчують, що під час засідань Центральна комісія обговорювала національну політику і намагалась вирішити складні питання, які визначали роль національних меншин в контексті розбудови радянської держави.

Подібною за змістом є брошура «Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине. К 10-й годовщине октябрьской революции»[37]. У своїх доповідях на I Всеукраїнській нараді по роботі серед національних меншин члени ЦКНМ підбивали підсумки проведеної роботи і корегували курс національної політики. В додатках цієї брошури можна знайти постанови з'їздів комуністичної партії, резолюції сесій ЦВК і публікації членів комісії. Критичний аналіз цих джерел допомагає нам більш детально описати етнополітичні процеси на території України, і Херсонщини зокрема.

Тематика історичних досліджень 1920-х рр. спрямовувалась на вивчення історії національних рад і районів. Актуальними стали етнографічні розвідки і статистичні звіти про чисельність польського населення у різних регіонах України. При цьому історики УРСР мали можливість писати лише про позитивні наслідки адміністративно- територіальної реформи, адже радянська влада контролювала усі наукові установи і видавництва, щоб вкоренити в народній свідомості власне бачення історії.

Більшість наукових робіт цього періоду мають подібну фактографічність і подають загальну картину партійної концепції соціально- економічної і культурно- освітньої побудови радянського суспільства. Неодноразово предметом дослідження ставали освітні і соціокультурні перетворення в житті польського народу. Провідне місце займали сюжети про організацію навчальних закладів усіх ступенів: національних дитсадків, шкіл, де навчання велося польською мовою, бібліотек, хат- читалень, закладів культури. Через побудову культурно- освітніх установ радянська влада прагнула отримати лояльне ставлення представників національних меншин до своїх політичних програм і через «культурну революцію» нав'язати соціалістичну ідеологію.

Таким чином, обґрунтування політики коренізації і її досягнень стає провідною темою багатьох історичних досліджень. Серед таких публікацій можна виділити праці П. Буценка «Господарське і культурне будівництво серед нацменшостей УСРР»[3], «Національні меншості України»[4]. Названі книги корисні тим, що в них розкривався зміст більшовицької політики щодо національних меншин в політичній, економічній і культурно-освітній галузях. Нажаль, ці видання є лише відображенням партійно-радянської пропаганди і більшість зазначених фактів недостатньо аргументовані і базуються на авторитетних свідченнях. Така проблема є типовою для радянської історіографії, адже для того щоб книга була допущена до друку вона мала пройти усі етапи наукових перевірок.

Більш докладно варто зупинитись над роботою А. Глинського «Досягнення й хиби в роботі серед національних меншостей»[11]. У книзі подано досить детальну характеристику суспільно- політичних процесів в житті національних меншин, а викладений матеріал підкріплений переліком головних законів ВУЦВК та РНК УСРР. Автор намагаючись оминати всеохоплюючий цензурний контроль, зміг викрити деякі прорахунки радянської влади під час реалізації політики коренізації, проаналізував і надав оцінку діяльності партійно-державних органів під час проведення господарських і культурно- освітніх реформ[12, с. 43].

Взагалі, 1920-ті роки були переломним періодом у радянській історіографії. Прихід і закріплення більшовицької влади, політичні маневрування, нова економічна політика, впровадження «коренізації», усі соціальні, політичні, економічні і культурні трансформації заклали нові напрямки історіописання. Історична наука на першому етапі становлення радянського управління меншою мірою контролювалася московською

адміністрацією і мала певний простір для розвитку. Проте незабаром була взята під контроль партійним керівництвом і стала працювати за державним замовленням. Лібералізація історії як один з найважливіших елементів суспільного розвитку після яскравого спалаху в 20-ті роки невдовзі зазнала поразки[17, с 67].

Ситуація докорінно змінюється на початку 1930-х років. Історична думка потрапляє в тотальну залежність від характеру більшовицького політичного режиму. Зміцнення позицій Й. Сталіна і остаточне оформлення адміністративно-командної системи стало сигналом до згорання політики «коренізації». Керівники ЦК КП(б)У вважали, що політика врахування національних інтересів вичерпала себе, адже виконала своє основне завдання – «вкоренити» радянську владу.

В усіх союзних республіках відбувалося згорання наукових досліджень міжнаціональних відносин взагалі і польського питання зокрема. У країні ліквідували всі установи, що відповідали за роботу з етнічними групами, а поняття «національна меншина» вилучили з наукового обігу. Натомість, в літературі 30-х років часто зустрічались поняття: «шкідництво», «шпигунство», «буржуазний націоналізм», «контрреволюційна діяльність», «ворог народу». Історична наука стає маріонеткою в руках партійного керівництва, а основні напрямки історичних досліджень були повністю підпорядковані ідеологічному контролю[15, с. 6].

Радянська історіографія з питань національних меншин докорінно не змінювалась аж до середини 1950-х років, а в роки «великого терору» зазнала ще більших утисків. У 1940-х - 1950-х роках тема міжнаціональних відносин під пресом комуністичного режиму поступово втратила свою актуальність. Саме в цей період посилюються асиміляційні процеси, закриваються заклади

освіти, культури та науки національних меншин, починаються переселення, масові депортації та репресії.

Історія національних меншин у цей період майже повністю зникає зі сторінок вітчизняної історії. Відомості про поляків можна зустріти лише у загальному контексті, адже тепер вони перестали вважатися окремою національною спільнотою і стали частиною радянського народу. Роботи цього періоду вкрай заідеологізовані і не відтворюють дійсну картину життя польського населення, приховуючи репресивний характер політики більшовиків по відношенню до національних меншин[41, с. 103] .

Третій історіографічний період розпочинається після смерті Й. Сталіна 1953р., охоплює «хрущовську відлигу», «період застою» і триває до 1985 року. Нажаль, значних змін в науковому просторі історичних досліджень про життя національних меншини у міжвоєнний період на цьому етапі не відбулося. Хоч нове керівництво і намагалось дещо реформувати державну політику, але тоталітарна система не зазнала вагомих трансформацій, адже лібералізація і гуманізація суспільно- політичного життя були лише формальністю під час реалізації соціальних та економічних програм спрямованих на збереження існуючого ладу.

Історична наука продовжувала перебувати під пильним наглядом державного керівництва. Політика «десталінізації» дещо послабила цензурний контроль і допомогла розширити тематичний спектр історичних досліджень. Проте історія польської етнічної громади у міжвоєнний період була недостатньо висвітлена і не відтворювала реальне соціальне буття українських поляків[46, с. 189]. Подана тема залишалась малодослідженою через те, що автори наукових публікацій надавали перевагу темам більш ранніх історичних періодів, а репрезентуючи недоліки сталінської політики

можна було випадково засудити і нинішній державний апарат, який був складовою частиною попереднього.

Історичні праці зазначеного періоду продовжили тенденцію класичного радянського стилю історіописання, наслідуючи марксистсько-ленінську ідеологію. Як приклад, можна навести узагальнюючу монографію І. Грошева «Исторический опыт КПСС по осуществлению ленинской национальной политики» [19] і книгу Ю. Бойка «Російські історичні традиції в більшовицьких розв'язках національного питання» [2]. У них подано ідеологічне обґрунтування теорії побудови радянської держави. Також, розглянуто основні теорії націотворення, охарактеризовано позитивні і негативні сторони процесу «злиття націй», шляхом перетворення їх на регіональні групи єдиного радянського народу.

У цілому література до середини 1980-х років була доволі стриманою, все ще контролювалась відділом цензури і репрезентувала офіційну точку зору партійного керівництва стосовно ролі польської етнічної меншини в контексті соціально-економічних і культурно-освітніх трансформацій міжвоєнного періоду. Яскравим прикладом впливу радянської цензури є монографія Г. Ясницького «Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.)» [69]. Ця праця дуже тенденційна і фрагментарно відображає історичні реалії міжвоєнного періоду, приховуючи злочинну діяльність радянської влади, щоб виправдати методи впливу на суспільство і засудити західний стиль життя. Увага читачів акцентується лише на досягненнях комуністичної партії, економічних зрушеннях і позитивних наслідках освітніх реформ в період запровадження і реалізації політики «коренізації».

Наступний історіографічний період бере свій початок від 1985 року і охоплює останню фазу існування СРСР. Політика часів «перебудови»

передбачала кардинальне реформування внутрішньої і зовнішньополітичних сфер радянської системи, спрямованих на збереження соціалістичних основ суспільного ладу. Політичні трансформації і демократизація всіх рівнів життя заклали новий етап розвитку історичної науки України.

Цей період характеризується визначенням нових історичних орієнтирів, звільненням від марксистської ідеології і актуалізацією знань про минуле польської національної меншини в період тоталітаризму. Історики отримали можливість надати цілісну оцінку сталінізму, отримавши доступ до певної кількості засекречених архівних матеріалів і цікавих документів. Поняття «національна меншина» повертається до наукового вжитку, а тема міжнаціональних взаємин радянського періоду стає провідною для багатьох спеціалізованих публікацій і дисертаційних досліджень[41, с. 105].

Однією з таких робіт є брошура Б.В.Чирка «Национальные меньшинства на Украине: Актуальные проблемы развития национальных отношений, интернационального и патриотического воспитания» [61]. Автор докладно розглянув суспільно-політичні процеси міжвоєнного періоду, надав детальну характеристику діяльності партійних органів в момент впровадження «коренізації» і засвідчив репресивний характер радянської влади по відношенню до українських поляків під час ліквідації адміністративно-територіальних утворень і культурно-освітніх організацій.

Останній етап радянської історіографії можна назвати перехідним кроком на шляху становлення і розвитку незалежної української історичної науки. Дослідження історії польської національної меншини виходить на якісно новий рівень. Це дало можливість ґрунтовно і об'єктивно проаналізувати перебіг історичних подій міжвоєнного періоду і викрити

жахливі наслідки сталінської політики, не оминаючи тем голодомору 1932–1933 років і репресій.

Отже, проаналізована нами література радянського періоду, хоч і розкриває багато невідомих сторінок історії, проте не змогла здійснити ґрунтовну науково-публіцистичну розвідку про соціокультурну історію польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду. Але не зважаючи на заідеологізованість і фрагментарність цих робіт, ми не можемо відкинути історичні напрацювання радянської доби, адже без них картина історичного буття українських поляків буде неповною.

1.2. Відхід від радянської історичної доктрини

Після 1985 року в процесі оновлення держави та суспільства виникає необхідність переосмислення наративної спадщини радянської історичної науки і переоцінення суперечливих етапів в житті національних меншин. На початку 1990-х років тема взаємин радянської влади та української полонії стає популярною в науковому просторі та потребує більш ґрунтовних напрацювань на розлогодому соціокультурному тлі, на базі якого побудовано державну політику України в сфері міжнаціональних відносин.

Політика «перебудови» розпочала процес трансформації вже давно усталених традицій радянської історіографії. Це був цілком природний процес виходу професійної спільноти українських істориків на нові рубежі. Поряд із загальними питаннями національної політики відбулося розширення і поглиблення вивчення регіональної національної історії. В історичній науці як і раніше все ще залишалась марксистсько-ленінська методологія, і зберігалось тяжіння до колишніх ідеологічних орієнтирів, проте, стали з'являтися роботи «любителів-публіцистів», які використовували нові

підходи під час обґрунтування причин і наслідків відповідної національної політики міжвоєнного періоду по відношенню до польської меншини південноукраїнського регіону.

Поряд з цим в публікаціях позначилися спроби подолати колишні догми, прагнення запозичувати позитивний досвід зарубіжних вчених, щоб по-новому оцінити історію національно-державного будівництва. Так, тема соціокультурного змісту сталінізму стала провідною в дослідженнях В. М. Даниленко, Г. В. Касьянова, С. В. Кульчицького і вони колективно написали книгу «Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки». В ній польське питання не розглядалось як окремий історичний сегмент, проте автори досить критично оцінили наслідки втручання адміністративно-бюрократичної системи в усі сфери суспільного життя[23].

У зазначений період, також з'являється велика кількість наукових досліджень присвячених проблемам соціокультурних трансформацій 1920 - 1930-х років в житті польського населення. До таких публікацій ми можемо віднести статті О. Гонтара, І. Іваненко, О. Калакури, І. Лісевич, В. Палієнко, Б. Чирко, С. Гусевої та багато інших.

Вагомий внесок у розвиток даної тематики вніс І. Балуба, написавши дисертаційну роботу присвячену історії польської національної меншини в контексті тоталітарного режиму[1]. Не менш важливими є роботи Л. Якубової, такі як «Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.)» і «Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20-30-ті роки): коренізація і денационалізація». В них всебічно розглянуто історичні реалії політичного і національно- культурного життя етнічних меншин, подано фактичний

матеріал про перебіг «коренізації» і обґрунтовано реальні причини її згортання[67, 68].

Досить плідно в галузі вивчення історії польської меншини працює Б. В. Чирко. Автор досліджує етнічні процеси, аналізує статус польської національної меншини в міжвоєнні і повоєнні роки та аналізує ставлення органів радянської влади до польської етнічної групи[62]. Соціально-економічному та культурному розвитку національних меншин у заявлений період присвятив наукову працю історик О. Рафальський[56]. О. Калакура та О. Городецький зосередились на вивченні природи радянських національних утворень, особливості їх правового становища і взаємин із загальнореспубліканськими органами влади [14, 15, 1643].

Загальна кількість подібного роду робіт досить велика і свідчить як про сформованість предметного поля досліджень, так і про усталені традиції розуміння самого процесу національно-державного будівництва в цілому. Проте, не дивлячись на вражаючий обсяг робіт з досліджуваної теми, має місце потреба в переосмисленні її багатьох ключових положень. Дослідники справедливо відзначають, що історія національних меншин в період тоталітаризму відноситься до найбільш міфологізованих сюжетів радянської історії.

Політизація національних складників радянського суспільства ознаменувала появу великої кількості історичних праць, що спонукали до перегляду організаційної побудови, основних завдань та методів діяльності комуністичної партії. Викриття правди і оприлюднення наслідків репресивної політики зробило свій внесок у розпад Радянського Союзу.

Відтоді як Україна стала незалежною настав сучасний період української історіографії. Відбувається поступова трансформація теоретико-

світоглядної складової частини історичної науки і прослідковується пропорційне збільшення наукових робіт етнонаціонального спрямування. Таким чином, в науково-дослідних структурах виокремлюються спеціалізовані підрозділи полоністики, основною темою яких є дослідження усіх аспектів життєдіяльності польської національної меншини в контексті різних історичних періодів.

Разом з тим, національні процеси всього радянського періоду вимагають серйозного переосмислення і глибокого аналізу. Сьогодні очевидно, що національна політика більшовиків і її результати були далеко не однозначні і дуже суперечливі. Публікація нових документів і використання раніше недоступних архівних матеріалів, дозволили глибше дослідити складні етнополітичні процеси тих часів.

Вагомий внесок у дослідження етнонаціональної політики радянської влади по відношенню до польської національної меншини зробила група істориків з діаспори, зокрема М. Галій, Ю. Бойко та ін. Незважаючи на обмеженість інформативної бази наукових і архівних джерел, за кордоном було опубліковано чимало праць з даної тематики. Ці наукові роботи не підпадали під суворий цензурний контроль комуністичної партії, тому дослідники отримали можливість зробити акцент на репресивному характері радянської політики, щоб привернути увагу світової спільноти до антидемократичної діяльності сталінського режиму [2,10].

Також, серед джерел, що становлять інформативну основу дослідження важливе місце займають матеріали періодичних видань. Адже, радянська преса була не лише засобом масової інформації, а й виступала інструментом вкорінення партійних догм в соціокультурний простір під час формування світогляду радянського народу. Тому періодичні видання такі як

«Більшовик», «Чорноморська комуна», «Зоря», «День» є важливими джерелами для дослідження історичного буття польського населення Херсонщини.

Не менш важливими для вивчення соціокультурної історії польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду є статистичні дані. Насамперед, це матеріали Всесоюзного перепису населення 1926 р. [8], праці окремих статистів і їх кількісно-інформативні розвідки, в яких подано узагальнення про демографічний, економічний, соціальний і національний склад населення адміністративно-територіальних одиниць, міст і сіл різних регіонів УРСР, і Херсонщини зокрема.

Розширення досліджень з регіональної тематики сприяло написанню нових енциклопедичних та довідкових видань з історії етнонаціональних груп Херсонщини, що значно поглибило інформаційний простір історичної регіоналістики. Надзвичайно важливою для вивчення історії нашого краю є науково-документальна серія книг "Реабілітовані історією" Херсонської області, в якій подано детальний аналіз причин і наслідків державного терору і опубліковано списки жертв політичних репресій радянської доби.

Отже, аналіз наявних праць перехідного періоду історіографії на шляху до отримання наукової незалежності засвідчив, що історія національних меншин в УСРР, шляхом динамічних метаморфоз, вийшла на якісно новий рівень. Проте, не зважаючи на значний масив історичних напрацювань, подана тема до сих пір залишається малодослідженою. Історики фрагментарно дослідили проблеми етнічних стосунків та соціокультурних зв'язків поляків з українським населенням, майже відсутня інформація про участь польських кадрів в системі командно-адміністративного управління, недостатньо інформації про повсякденне життя польської національної

меншини Херсонщини міжвоєнного періоду. Аналіз історичної спадщини цього періоду підтвердив, що тема масових депортацій і репресій проти представників польської української спільноти потребує подальшого дослідження, переосмислення витоків і наслідків злочинної діяльності сталінського режиму. Необхідно з'ясувати справжню мету репресивних акцій і кількість репресованих громадян польського походження. Саме тому перед сучасними історіографами постає рад важливих завдань і наукових викликів. Необхідно заповнити усі прогалини мозаїки історичних праць і максимально відтворити соціокультурний простір, в якому жила і розвивалась польська національна меншина досліджуваного періоду.

1.3. Пріоритетні проблеми сучасної історіографії

У новітній історіографії тема соціокультурної історії етнічних меншин поступово оформлюється в окремий напрям історичних досліджень. З кінця 1990-х років з'являються перші системні розвідки з поданої теми, формуються кола фахівців та наукових установ, які займаються вирішенням пріоритетних проблем національної політики.

Після розпаду Радянського Союзу незалежна Україна розпочала оновлення всієї ідейно-політичної системи, в якій дедалі актуальнішим ставало питання про визначення правового статусу національних меншин та їх місця в суспільно-політичних процесах державного будівництва. Тому, на сучасному етапі розвитку демократичного суспільства стабільність політичного життя певною мірою залежить від переосмислення та усвідомлення суспільно-політичних процесів минулого не лише української спільноти, а й усіх її етнічних складників.

На даний момент на базі аналізу історичних напрацювань про проблемні етапи соціокультурного розвитку польської етнічної меншини 1920-х - 1930-х років можна відстежити особливості розвитку історіографічного поступу. По- перше, історична наука поступово звільняється від ідеологічних стереотипів і штампів радянської історіографії. По- друге, відбувається формування принципово нових концептуальних засад і підходів сучасної української історичної науки. По- третє, виокремлюються нові напрямки наукового пізнання, які комплексно досліджують соціокультурний простір міжвоєнного періоду.

За останні роки історіографічний доробок з історії польської національної меншини міжвоєнного періоду доповнили праці провідних науковців, що займались пошуками історичної правди в переломний період існування радянської держави. Л. Якубова, О. Калакура, Б. Чирко, Т. Єременко, Т. Іванова, Л. Цибуленко, М. Шитюк, О. Гриневич, І Балуба у своїх роботах презентували позитивні й негативні аспекти історичного буття польської етнічної меншини південноукраїнських регіонів у 1920-х - 1930-х роках[6, с. 65].

Вагомий внесок у розвиток даної тематики своєю дисертаційною роботою «Історіографія історії польської національної меншини УРСР 1920 - 1930-х років» зробив І. М. Ващенко. Він проаналізував специфіку суспільно-політичних та культурно-освітніх змін в місцях компактного проживання польського населення УРСР упродовж міжвоєнної доби [6, с. 38]. Також, загальну картину історіографічних напрацювань з поданої теми у своїй науковій статті сформував Петро Семенович Григорчук. Він досліджував фрагменти дещо іншої проблеми, більше зосереджуючись на історії Поділля,

проте його загальна характеристика історичних джерел з історії 20-30-х років стала в нагоді для нашого дослідження [17, с. 69].

Сутність процесу впровадження і реалізації політики коренізації розкрито у працях Г. Єфіменко, Л. Гуцало та В. Шкварця. В їх роботах подано ґрунтовний аналіз політико- економічного і правового становища польської національної меншини в період впровадження і функціонування національних адміністративно – територіальних районів. Також, проаналізовано повсякденне життя українських поляків та їх реакцію на політичні й економічні трансформації соціокультурного простору [22, с. 118].

Теми нашого дослідження стосуються науково- історичні публікації О. Городецького і Т. Іванової. Їх статті присвячені національній політиці радянської влади по відношенню до української полонії і охоплюють економічне становище польських господарств в період непу та колективізації. Автори охарактеризували хід проведення економічних реформ і викрили насильницькі методи масової колективізації, які зруйнували звичний соціокультурний простір для польської етнічної громади і розкрили наслідки соціалістичних експериментів.

Варто відзначити фундаментальні праці Л. Якубової і Т. Іванової. Основним завданням своїх історичних напрацювань дослідниці вбачали у пошуках історичної правди, розкриваючи злочини репресивної діяльності в період тоталітаризму [41, с. 104]. Подібний напрям дослідження має монографія М. Шитюка «Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття». Автор наводить широкий спектр залякування і примусу, жорстких методів насадження більшовицького режиму задля формування однорідного і покійного радянського суспільства. Книга охоплює усі сторони політичного, економічного, соціального і етнічного

підґрунтя карально- репресивних процесів як по відношенню до польського населення, так і до інших національних меншин Півдня України. [63, с. 280].

Отже, аналіз наукових робіт новітнього історіографічного періоду має значний масив історичних напрацювання, проте питання взаємовідносин радянської влади з польською національною меншиною, охоплюючи суспільно- політичний, економічний, культурно- освітні рівні їх взаємодії до сих пір всебічно, системно і комплексно не досліджено. Фактографічна база наукових робіт 2000- 2010-х років на сучасному етапі історичного поступу потребує розширення і більш глибокого обґрунтування проблем соціокультурного розвитку польської меншини в контексті національної політики більшовиків.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОЇ ХЕРСОНЩИНИ ТА ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

2.1. Польська колонізація Херсонщини як складовий фактор формування регіону

Комплексне дослідження соціокультурної історії польської етнічної громади Херсонщини неможливе без з'ясування витоків, етапів формування багатонаціонального простору досліджуваного регіону. Необхідно охарактеризувати причини і наслідки процесів регіоналізації і визначити роль польського населення в історії формування Херсонського краю.

Активне заселення і освоєння незайманих земель херсонського регіону почалося ще на початку XVIII століття. Колонізація Херсонщини супроводжувалася як внутрішніми так і зовнішніми міграційними процесами, які сформували поліетнічний простір нашого краю. З початком будівництва Чорноморського флоту, Херсон перетворюється на губернський центр з розгалуженою системою адміністративного управління.

Перший етап заселення нашого краю був стихійним і неконтрольованим, перші польські поселенці вільно розміщувались на незайманих територіальних угіддях. Проте, вже на початку ХІХ ст. розпочинається планове заселення окраїн Півдня, що перетворило його на індустріальний центр, значно прискоривши темпи розвитку торгівлі і ринкових відносин.

Наслідками промислово-технічного перевороту стали швидкі темпи розбудови міста і міської інфраструктури, економічне та культурне піднесення регіону. Усі ці надбання, а також вигідні умови землекористування приваблювали польських колоністів, які в пошуках можливості примножити капітал могли реалізувати свій підприємницький потенціал на Херсонщині. Так, з Королівства Польського мігрувало багато представників як аристократії, так і класу буржуазії. Чимало переселенців перейшло з суміжних Подільської, Київської, Полтавської і Катеринославської губерній. Причиною переселень стали польські повстання 1830-х років, метою яких було підбурення місцевого населення до революції і державного перевороту на основі тотальної незадоволеності існуючим суспільно-політичним устроєм Російської імперії. Так, у 1836 році переселенцями з Ковельської, Віленської, Вітебської та Могилівської губерній було засновано село Киселівка, назване на честь міністра державних маєтностей Росії П. Д. Кисельова. Першими засновниками польських поселень були сім'ї Завадських, Гринькевичів, Врублевських, Володковичів та ін. Згодом Снігурівський район став місцем компактного проживання поляків, де вони впроваджували власні культурні надбання, мову, звичаї, особливості побуту та ведення господарства [18, с. 184].

Подібну історію заснування має більша половина польських поселень Чаплинського району. Так виникли села Преображенка, Григорівка, Новокиївка, Павлівка, Білоцерківка. В основному жителі цих поселень не мали значних фінансових статків і великих земельних наділів, тому вони були змушені шукати вільні землі за межами Київської та Кам'янець-Подільської губерній, приєднуючись до вже існуючих польських поселень[55, с. 75].

Досить цікаву історію походження назви має село Преображенка. Взагалі, це було місце проживання бунтівного польського населення, яке примусово переселили на цю місцину. За словами одного з корінних жителів села Йосипа Породзінського назву селу Преображенка подарував сам брата царя, Михайло Олександрович, адже до цього поселення, з його слів називалось Чухалкою. За легендою, Михайло Олександрович, почувши назву поселення одного з солдатів в його полку, яким був праїд Й. Породзінського, він вирішив перейменувати населений пункт на честь Преображенського полку імператора. На основі цієї історії можна дійти висновку, що на сучасному етапі історичного поступу, досить складно відслідковувати топоніми перших польських поселень, через швидку зміну назв географічних об'єктів [55, с. 87].

Не зважаючи на активні процеси заселення Південного регіону, частина земель залишається малозаселеною. Тому ті хто переселявся на ці території одержували статус казенних селян-однорців, а для біднішого прошарку населення була можливість користуватися землею на правах чиншовиків, сплачуючи податковий оброк за користування панською землею[53, с. 45]. На таких правах у 1846 році було засновано польсько-

українське село Цареводар (Правдіне), Білозерського району переселенцями з Віленської, Гродненської та Подільської губерній [42, с. 348].

Польські колоністи з Волинської, Кам'янець- Подільської, Київської і Полтавської губерній з др. пол. XIX ст. заснували декілька поселень і осіли на землях Великолепетиського та Нижньосірогозького районів. Будучи гарними господарями і завдяки професійній обізнаності польське населення посприяло розвитку місцевої економіки та агрокультури тогочасної Мелітопольської округи.

Взагалі, польське населення проживало як в спеціалізованих, так і в змішаних адміністративно- територіальних об'єднаннях. Українсько-польські взаємини не завжди були гармонійними і побудовані на основі співпраці і взаємоповаги. Іноді траплялись випадки коли місцеве населення витісняло етнічні складники, які були небажаними гістьми, що вриваються в звичне повсякденне життя українців зі своїми культурними і релігійними настановами. Така ситуація склалася під час міграції польського населення до села Катеринівка Великолепетиського району. Дізнавшись про переїзд польських переселенців місцева громада прийняла рішення перерозподілити земельні наділи так, щоб відокремити польську національну меншину в окрему адміністративну одиницю. Так в Мелітопольській окрузі з'явилося нове село Костянтинівка, в яке переселилось більше 50-ти польських сімей[42, с. 157].

Взагалі, детальну інформацію про історичні місця заселення і проживання польської етнічної громади подано у даних Всеукраїнського перепису населення 1926 року. Таким чином, на території Південної України станом на 1926 рік проживало 23368 осіб польської національності, а на території безпосередньо Херсонщини 4474 поляки, що становило 34,8%

від загальної кількості населення регіону [8, с. 176]. В основному вони проживали компактними групами в Чаплинському (1696 чол.), Снігурівському (1366 чол.) і Херсонському (490 чол.) районах, безпосередньо в самому місті Херсон оселилось 502 особи польської національності [24, арк. 6].

Отже, науковий аналіз історичного розвитку і заселення краю показав, що польська етнічна громада під час формування соціокультурного простору багатонаціональної Херсонщини зробила вагомий внесок у соціально-економічний і культурний розвиток краю. Тому, поглиблення і систематизація знань про етнонаціональні процеси, міграції, повсякденне життя польського населення, колонізаційну політику, польсько-українські взаємини є важливим напрямком в сфері регіональних досліджень.

2.2. Характеристика ментальних рис і етнографічних особливостей польської етнічної громади у міжвоєнний період

В етнографічному плані польська національна меншина відноситься до найчисленніших локальних груп українського суспільства. Довгі роки тема етнічної самобутності українських поляків, характеристика їх ментальних і етнографічних особливостей в рамках радянської історичної науки не отримувала належного висвітлення. Проте, за останні десятиліття подана тема стала предметом дослідження багатьох наукових розвідок. Інтеграційні процеси в системі забезпечення економічної та політичної стабільності багатонаціональних регіонів спонукають до ґрунтовного вивчення етнокультурних особливостей суспільної динаміки у міжвоєнний період.

Проблема вивчення ментальних рис і етнографічних особливостей польської етнічної громади 1920-х – 1930-х років обумовлена впливом соціально- економічних, політичних і культурних трансформацій на ціннісні

орієнтири, прояви національної самосвідомості, традиції і звички, які передаються у спадок майбутнім поколінням, що є складовою частиною сучасного суспільства. На Херсонщині польське населення з'явилось ще за часів імперської доби і мало, подібні до українців, умови розвитку упродовж радянського періоду, проте на початку 1930-х рр. поляки одні з перших за національну приналежність потрапили під прес сталінської диктатури й тоталітарного режиму[42, с. 318].

Щоб зрозуміти як польська етнічна меншина змогла зберегти свою національну самобутність, навіть в роки асиміляційних процесів і жорстких репресій, необхідно проаналізувати сукупність соціально-психологічних складників їхньої свідомості, які формують ментально – етнографічний портрет українських поляків.

У формуванні польського національного характеру надзвичайно важливу роль відіграють традиції, побутові звички, виховання в сімейному колі та освітніх закладах, де ще з дитинства прищеплювали почуття гордості за своє національне походження і патріотичне відношенню до своєї етнічної приналежності. Не менш важливою була релігійна сторона виховання і формування національної самосвідомості. Зазвичай костьоли виконували не тільки релігійні, а й виховні функції, будучи осередками насадження морально- етичних принципів серед прихожан та місцями засвоєння національних культурних цінностей [46, с, 88].

Польське населення Херсонщини, в основному, проживало у сільській місцевості. Національні поселення були повністю автономними і задовольняли базові економічні потреби мешканців села. За радянської доби під час впровадження політики коренізації для них створювались окремі національні райони і округи, проте іноді вони були змішаними. Спільність

території проживання з іншими національностями генерувало лояльне ставлення поляків до інших національностей, прищеплюючи засади толерантності. В цілому, умови життя і стиль ведення господарства формували ментальні особливості української польської спільноти [35, с. 43].

Новою віхою в соціокультурному поступі польської національної меншини стала політика коренізації, заснована на початку 1920-х років. Вона передбачала залучення представників національних меншин і корінного населення до місцевого управління, а також радянське керівництво обіцяло перевести офіційне діловодство і документацію не тільки на республіканську мову, а й на мови національних меншин. Поряд зі значними політичними і економічними зрушеннями, культурно – освітня сфера, також, зазнала значних трансформацій.

В рамках цієї політики польська національна меншина отримала можливість для всебічного розвитку своїх культурницьких орієнтирів. Позитивні наслідки мала й освітня реформа, завдяки якій навчання у школах провадилося польською мовою, відкривалися бібліотеки, хати-читальні, профспілки, аматорські і театральні гуртки.

Але культурне піднесення не було самоціллю даної політики, це були лише політичні маневрування, на шляху вкорінення радянської влади на місцях. Хоч дана політика і посприяла підвищенню культурно-освітнього рівня польського населення, проте українські поляки негативно сприйняли новий політичний режим.

Наприкінці 1920-х років коренізацію, яка стала майже «культурним відродженням» в житті польської національної меншини, почали поступово згортати. Усе починалось із закриття закладів освіти і культури і впровадження російських елементів на культурному, освітньому і

політичному рівнях. З початком 1930-х років політична ситуація дедалі погіршується, посилюються асиміляційні процеси і здійснюються примусові депортації усіх небажаних національних елементів[36, с. 41].

Частина українських поляків дійсно асимілювалась, але переважна більшість змогла зберегти польську ментальність і етнографічні особливості. Зараз визначити дійсну частку польського населення Херсонщини дуже складно, адже в ході проведення перепису населення поляки часто приховували свою національність і мову. Але поміж інших народностей поляків завжди видавала їх релігійність, навіть під час церковних гонінь вони залишались ревнотними католиками.

Поляки змогли зберегти свою національну самобутність навіть під тиском сталінського режиму, переслідувань, масового терору і репресій.

Отже, етнокультурна своєрідність польської етнічної громади – це сукупність багатьох психосоціальних факторів, таких як суспільна свідомість, національна самоідентифікація, етнічна вдача, манера мислення, культурні надбання, релігійність, спосіб ведення господарства, традиції і звичаї. Саме тому, польська національна меншина змогла зберегти свою етнічну самобутність попри руйнівні наслідки репресивної політики імперського та комуністичного режимів, голодоморів та релігійних гонінь.

2.3. Методична розробка уроку з історії України на тему «Політика коренізації і соціокультурна історія польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду»

Вашій увазі пропонується методична розробка уроку з історії України на тему «Політика коренізації і соціокультурна історія польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду», зорієнтована на новизну

інформації, різноманітні види пошукової, розвивальної та творчої діяльності здобувачів освіти. Вона сприятиме вихованню національної самосвідомості та формуванню принципів толерантності в учнів по відношенню до національних меншин.

Також, подана тема може бути використана на різноманітних позакласних факультативах з вивчення регіональної історії. Методична розробка уроку буде корисною і для фахівців, які працюють в профільних класах.

Основна мета такого підходу до викладання історії – дати учням методологічний інструмент для оволодіння історичними знаннями, сприяти формуванню в учнів знань про справжній зміст коренізації, навчити працювати з історичними джерелами і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки на основі яких необхідно робити висновки.

Методична розробка уроку

Тема: «Політика коренізації і соціокультурна історія польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду»

Мета: сформувати в учнів знання про зміст, мету, наслідки, значення політики коренізації і причини її згорання; розкрити справжній зміст політики радянської влади в національному питанні; сприяти розвиткові логічного та історичного мислення; продовжувати формувати вміння працювати з історичними джерелами; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; робити висновки; сприяти вихованню національної самосвідомості та формування принципів толерантності в учнів по відношенню до національних меншин.

Учні повинні

Знати:

- зміст поняття коренізація
- суть, засоби впровадження та наслідки політики коренізації;
- протиріччя між доктриною інтернаціоналізму та політикою коренізації;

Уміти:

- встановлювати послідовність подій історії України 1921-1939 років;
- охарактеризувати політику коренізації і специфіку її регіональних особливостей
- аналізувати проблемні й дискусійні питання з історії нашого краю, формулювати власні оцінки та версії.

Хід уроку

I Організаційний момент

II Актуалізація опорних знань

1. Який період історії України ми вивчаємо? (Становлення й утвердження тоталітарного режиму).
2. Що вам відомо про Україну у міжвоєнний період, які події згадуються в першу чергу і чому ви вважаєте їх ключовими та важливими? (перемога більшовиків, впровадження непу, створення СРСР).
3. Що таке НЕП і який період він охоплює? (1921-1928 рр.)
4. Якою була політика більшовиків в національній сфері? («Декларація прав народів Росії», гасло «Пролетарі всіх країн єднайтесь»).

III Повідомлення теми, очікуваних результатів

Учитель. Давайте пригадаємо, про які зміни в українському суспільстві у 20-і роки ми дізналися на наших уроках. Які з них позитивно, а які негативно вплинули на подальший розвиток УСРР?

Давайте визначимося, про яку сферу життя українського суспільства сьогодні йтиметься. Яким було ставлення більшовицької влади до мови й культури національних меншин у 1917–1920 рр. Чи змінилося воно у 1920 р.?

Сьогодні на уроці ми розглянемо політичні процеси під час проведення коренізації на прикладі соціокультурної історії українських поляків Херсонщини. Адже коренізація охоплювала не тільки культурний розвиток українського населення, а й сприяла піднесенню національної культури усіх етнічних складників нашого багатонаціонального краю.

Робота з документами

Партійні резолюції X з'їзду РКП(б) (8-16 березня 1921 р.) наголошували на тому, що «для свідомого робітника нація не є спільнотою в межах якої буде вирішено усі його потреби, а тільки інструмент у боротьбі його класу для визволення.» (С. Сталін)

Тобто поняття національної самобутності нівелюється в контексті інтернаціонального державного будівництва.

З резолюції XII з'їзду РКП(б) де було задекларовано новий державний курс, який отримав назву «коренізації».

У партійній резолюції констатувалось: « що допомога російського пролетаріату відсталим народам буде здійснюватись через вжиття заходів щодо утворення у республіках раніше гноблених національностей промислових осередків з максимальним залученням місцевого населення. Оскільки регіони, що потребували допомоги, були сільськогосподарськими, то здійснення нового етнополітичного курсу у них мало відбуватися одночасно із відповідними змінами аграрної політики... Серед безпосередніх заходів пропонувалось формувати органи влади національних республік і

областей здебільшого з місцевих комуністів, що володіли мовою, знали побут і традиції відповідних етнічних спільнот.»

Термінологічна робота:

Коренізація - тимчасово політика ВКП (б) в національно - культурній сфері, яка здійснювалась з 1920-х - до 1930 років в національних республіках з метою зміцнення радянської влади засобами поступок у вигляді розширення функціонування національної мови.

Запитання:

На вашу думку, чи не суперечить більшовицькій політиці пролетарського інтернаціоналізму політика коренізації?

Чим ви можете пояснити зміну політики більшовиків?

Текстова таблиця(Правова основа коренізації), розповідь учителя:

Квітень 1923 р.	XII з'їзд РКП(б)	«Члени РКП на території України повинні на ділі запроваджувати право трудящих мас навчатися і розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою»	Курс на коренізацію
Квітень 1923 р.	VII конференція КП(б) У		Підтвердила курс на коренізацію
27 липня	Декрет Раднаркому	« Про заходи в справі коренізації шкільно-	Національна мова запроваджувалась у

1923р.		виховних і культурно-освітніх установ»	всіх типах шкіл і навчальних закладах
1 серпня 1923р.	Декрет Раднаркому	«Про заходи забезпечення рівноправності мов»	Запровадження мови корінного населення на всіх рівнях державного управління

«Мозковий штурм»

Причини коренізації	Наслідки коренізації
прагнення більшовиків заручитися підтримкою місцевого (корінного) населення;	розвиток національних культур
намагання спрямувати національне Відродження в соціалістичне русло;	розширення мережі шкіл та інших навчальних закладів
продемонструвати переваги соціалізму українцям у Польщі та інших країнах:	виховання кадрів із представників корінної національності
показати приклад вирішення національного питання колоніальним народам;	впровадження в роботу партійного, радянського і господарського апаратів рідної для населення мови

«Вільний мікрофон»

Як ви гадаєте чи польська національна меншина підтримала політику коренізації?

Чи стала радянська влада ближчою до місцевого населення і національних меншин?

Що мало на меті московське керівництво, впроваджуючи коренізацію?

IV Контрольно- оцінювальний етап

Тестування

1. Частина населення, національність якої визначала назву держави - це
  - А. Національна меншина
  - Б. Титульна нація
  - В. Етнічна меншина
2. Курс на коренізацію було проголошено в:
  - А. Жовтні 1923 року
  - Б. Вересні 1925 року
  - В. Квітні 1923 року
3. Діяльність яка була не характерною для політики коренізації:
  - А. Організація мережі навчальних і виховних закладів, мовами корінних національностей
  - Б. Введення офіційного діловодства виключно російською мовою
  - В. "Культурний ренесанс" українців та усіх інших національних груп України, розвиток їх культури та традицій.
4. Результатом процесу "коренізації" в УСРР стало:
  - А. еміграція значної кількості інтелігенції
  - Б. обмеження культурно-національних прав національних меншин
  - В. культурне піднесення українців і національних меншин
5. Форма більшовицької політики коренізації по відношенню до польського населення в 1920-1938- х роках називалась:
  - А. Радянізація
  - Б. Полонізація
  - В. Українізація
6. Коренізація – це...

7. Назвіть причини і наслідки політики коренізації.

V Домашнє завдання

- опрацювати параграфи з підручника;
- дописати і вивчити опорний конспект
- Подивитись фільм «Політика українізації та коренізації 1920-1930 років. Пишемо історію»: <https://www.youtube.com/watch?v=LjtDSc3tdp8>.

РОЗДІЛ 3

ІСТОРІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРОМАДИ ХЕРСОНЩИНИ В ПЕРІОД РАДЯНСЬКОГО БУДІВНИЦТВА

3.1. Суспільно – політичний розвиток польської етнічної громади в період впровадження і реалізації політики коренізації

Прихід радянської влади ознаменував новий етап історичного розвитку. Докорінні зміни відбувались на всіх рівнях організації суспільного життя. Для польської етнічної громади Херсонщини розпочався складний і суперечливий процес соціокультурного поступу. Дослідження суспільно – політичних трансформацій в період радянського будівництва, впровадження і реалізації політики коренізації є складовою частиною формування цілісної історії нашого краю.

Після завершення громадянської війни, Україна була розділена між чотирма державами, всі землі на схід від р. Збруч увійшли до складу новоутвореної Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР).

Більшовики декілька раз намагались закріпитись на українських територіях, проте двічі зустріли супротив переважаючої більшості невдоволеного селянства. На третій раз, радянське керівництво вирішило змінити тактику і зробити ставку на робітників і дрібне селянство, пообіцявши своєю політикою задовольнити їх потреби. Третій прихід більшовиків проходив під гаслами створення «конфедерації» радянських республік, щоб догодити, також, і численним політичним угрупованням. На IV Всеукраїнському з'їзді рад було завершено остаточне оформлення радянського апарату влади, під керівництвом КП(б)У, яке у своїх стратегіях бачило лише побудову унітарної держави, а про автономію України мови не йшлося. За таких обставин велика кількість населення залишилась невдоволеною політичною діяльністю радянської влади. Щоб забезпечити соціальну стабільність і зберегти свої владні позиції, більшовики розпочали свої політичні маневрування, одним з яких була політика коренізації [35, с. 23].

Щоб розширити соціальну базу радянської системи, посилити вплив комуністичної партії, у квітні 1923 р. на XII з'їзді РКП (б) було прийнято рішення про впровадження політики коренізації, яка передбачала на певний час створити сприятливі умови для культурно-національного розвитку усіх етнічних складників радянських республік, підтримати культурну і мовну самобутність усіх національностей і залучити їх до державного управління.

Такі поступки в національній політиці були зумовлені тим, що радянське керівництво на етапі становлення ще до кінця не сформувало карально-репресивні методи контролю над суспільством і мало враховувати національні інтереси. Більшовики не в змозі перемогти націоналізм, вирішили його очолити, щоб спрямувати культурно-національний розвиток в соціалістичне русло [39, с. 46].

Для проведення політики коренізації і посилення владних позицій необхідно було провести локальні дослідження і створити інформаційну базу, про національний і соціальний склад на місцях. Фіксація особливостей повсякденного життя населення різних територіально-адміністративних одиниць зумовила два напрямки проведення даної політики: українізація і задоволення потреб національних меншин. При цьому, ЦК РКП(б) робив ставку на представників національних меншин, адже схилити на свій бік українських націоналістів і петлюрівців було дещо складніше.

Так, під час обстежень багатонаціональної Херсонщини, чільне місце в суспільно- політичному житті займала польська національна меншина, яка за своєю чисельністю поступалась лише євреям і росіянам. За рішенням XII з'їзду РКП (б), залучення поляків до партійного апарату і органів державного управління було вигідним стратегічним кроком у зміні політичних акцентів, щоб етнічне протистояння різних національностей знизило активність контрреволюційних рухів [54, с. 75].

Під час реалізації політики коренізації діяльність партійного керівництва спрямовувалась, насамперед, на підготовку і виховання майбутніх інтернаціональних кадрових працівників, стимулюючи цей процес заснуванням культурно-освітніх закладів, видавництвом книг, публіцистичної літератури і періодичних видань мовами корінних національностей. Також, в управлінських структурах діловодство переводилось на мови місцевого населення.

Для роботи з чисельними етнічними групами при Всеукраїнському Центральному виконавчому комітеті була створена Центральна комісія у справах національних меншостей. Для практичного втілення владної політики серед польського населення, в розгалуженій системі управління при

ЦКНМ працювала польська секція, а при ЦК КП(б)У відповідальність за вирішення проблем української полонії відповідало Польбюро. На нижчих рівнях державного управління цими питаннями займались губернські і окружні виконавчі комітети, також, на місцях створювались відповідні бюро і спеціальні комісії, а за їх відсутності, функції цих органів виконували уповноважені члени місцевої адміністрації по роботі з вирішення питань національних меншин[50, с. 21].

Після оформлення державних структур і розробки програми по роботі з польським населенням в ході політики коренізації, працівники нижчих ланок адміністративних органів усвідомили, що не мають достатньої підготовки, щоб вирішувати складні питання у сфері міжнаціональних відносин. Тому місцева влада на перших порах почала активно вивчати соціально-господарську структуру регіону, культурно-освітній розвиток, специфіку традицій і життєдіяльності польської етнічної громади Херсонщини, щоб якомога скоріше залучити її до національно-державного будівництва, надавши примарні надії на культурно-національне Відродження етнічної самобутності.

Щоб посилити вплив на всі сфери суспільно- політичного життя польської національної меншини, партійна верхівка вирішила провести адміністративно-територіальне районування, шляхом виділення польських національних районів і сільрад. Основним завданням виділення національних адміністративно- територіальних одиниць було систематичне нав'язування і пропаганда радянської ідеології під маскою відстоювання національних інтересів польського населення[65, с. 121].

Окрім створення національних районів, політика коренізації передбачала роботу у сфері культури і освіти. Так створювались спеціальні

заклади освіти, курси для підготовки національних кадрів і розгалужена система державних культурно-освітніх установ, в яких навчання проводилось польською мовою. Також створювались польські клуби, бібліотеки, хати-читальні, аматорські гуртки художньої самодіяльності. На польській мові друкувались місцеві газети. Звичайно інформативна складова періодичних видань була вкрай заідеологізована і скована ланцюгами цензури, але це все ж таки надавало певні можливості для розвитку національної культури польської етнічної громади.

Проте, одночасно з культурно-освітньою роботою серед польського населення, комуністична партія паралельно проводила антирелігійну кампанію. Радянський режим не визнавав релігійність поляків, тому атеїстична пропаганда була провідною в ідеологічній роботі серед національних меншин. Польська громада зазнавала чималих утисків з цього приводу, що спричинило напружені взаємовідносини між радянською владою і польським населенням.

Саме тому, ми не можемо акцентувати увагу лише на позитивних наслідках політики коренізації, адже радянська політика була характерною для тоталітарного режиму і використовувала насильницькі методи керівництва під час впровадження усіх нововведень. Тому вирішення політико-правових і культурно-освітніх питань польської національної меншини не заклало підґрунтя для добровільної взаємодії поляків і більшовиків.

Отже, дослідження суспільно – політичного розвитку польської етнічної громади Херсонщини в період впровадження і реалізації політики коренізації є важливим чинником у розумінні ретроспективи історичного минулого. Тому, на підставі аналізу етнонаціональних процесів періоду

радянського будівництва, наша держава може прогнозувати стратегічні перспективи розвитку багатонаціональної Херсонщини на сучасному етапі.

3.2. Створення і функціонування польських національних адміністративно-територіальних одиниць

На етапі становлення радянського будівництва, більшовики прагнули закріпитися на українських землях і зміцнити свої владні позиції. Щоб нейтралізувати контрреволюційний рух і заручитися підтримкою місцевого населення радянська влада запроваджує політику коренізації, яка передбачала врахування інтересів корінного населення, в тому числі і польської національної меншини.

У 20-ті роки органи більшовицької влади та партійні комітети приділяли значну увагу роботі серед польського населення з метою залучення його до процесів державного будівництва та закріплення в його свідомості лояльного ставлення до діяльності комуністичної партії. Саме тому, для реалізації стратегічних планів, важливим напрямком коренізації стало виділення національних адміністративно-територіальних районів, селищних і сільських рад в місцях компактного проживання етнічних груп корінного населення. За таких обставини, національний чинник став враховуватись і під час формування партійного і державного апаратів задля розширення соціальної бази прихильників більшовиків, адже пов'язані спільною територією національні групи в таких умовах ставали в'язнями соціокультурного простору, тотальний контроль над яким здійснювала централізована система управління[4, с, 71].

Остаточне оформлення системи національного районування України було закріплено постановами ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про виділення національних районів і сільрад» від 29 серпня 1925 року та ухвалена IV сесією ВУЦВК 8-го скликання 19 лютого 1925 року. В цих документах обговорюються мінімальні норми кількості населення для відповідного адміністративно- територіального поділу. Наприклад, для заснування національних районів необхідно було мати понад 25 тис. представників етнічних груп, а для сільських або селищних рад –1000 чоловік. Проте, згодом ці кількісні показники були зменшені наполовину, адже національні меншини були розпорошені по різних областях України, містах і селах зі змішаним національним складом.

Кількісну і національну характеристику етнічного складу Півдня України можна отримати на підставі показників Всесоюзного перепису населення 1926 р. За даними перепису, в південноукраїнському регіоні нараховувалось 23 368 представники польської національності. Більша поляків проживала у сільській місцевості, зокрема в місцях компактного проживання у Великопетихському (1949 чол.) та Нижньосірогозькому (2027 чол.) районах тогочасної Мелітопольської округи. Також, значна частина сільського населення проживала в Чаплинському та Херсонському районах Херсонського округу [52, с. 139]. Станом на 1929 рік, на півдні вже існувало 5 польських сільських рад. У Снігурівському районі Херсонського округу – Киселівська сільська рада, Великопетихському районі – Костянтинівська та Миколаївська сільські ради, у Нижньосірогозькому районі – Косаківська та Новопетрівська сільські ради [26, арк. 6].

Спрощення вимог для утворення нових національно- адміністративних одиниць свідчить про швидкі темпи впровадження політики національного

районування. Такі темпи були зумовлені необхідністю пришвидшення відбудови господарства, щоб вилучені гроші з аграрного сектору направити на індустріалізацію. Щоб побороти кризовий стан економіки і попередити збройні виступи невдоволеного селянства радянська влада створила всеохоплюючу агітаційно-пропагандистську систему, яка приховувала дійсні наміри більшовиків. Тому, виділення національних районів і сільрад було пов'язано не лише з політикою коренізації, адже піклування про інтереси національних меншин було останнім пунктом у списку завдань політичних трансформацій, а от залучення дешевої праці національних меншин до процесу побудови радянської держави перебувало на одному із перших [21, с.56].

Стратегічно важливі національні райони, Херсонщина входила до їх числа, звітували про успіхи проведеної роботи безпосередньо ЦКНМ при ВУЦВК. Польські адміністративно – територіальні утворення знаходились під контролем Польбюро, яке напряду доповідало ЦК КП(б)У. Так радянська влада через політику коренізації і радикальні реформування розширила свій вплив на усі сфери життєдіяльності польського населення.

Отже, коренізація і створення польських національних адміністративно - територіальних одиниць спричинила структурні зміни в суспільній свідомості польського населення. Політика національного районування була неохоче сприйнята корінними жителями багатонаціональних регіонів. Польська громада Херсонщини у рівній мірі потерпала від політико-ідеологічних настанов партійного керівництва, а наприкінці 1920-х років стала об'єктом національних експериментів тоталітарної системи.

3.3. Діяльність та культурно-освітній розвиток польської національної меншини Херсонщини

Важливою складовою політики коренізації була культурно-освітня робота серед національних меншин. Через три місяці після завершення роботи XII з'їзду РКП (б), 27 липня 1923 року, вийшов декрет Ради народних комісарів України «Про заходи щодо коренізації навчально-виховних і культурно-просвітніх установ». На його політико-правовій базі були розроблені заходи щодо забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку культури усіх національностей.

Програма у галузі культури, в основному, реалізувалась у вигляді організації навчальних закладів, поширенні бібліотек, хат-читалень, національних клубів, сільських будинків і гуртків аматорської самодіяльності.

На Херсонщині головними осередками насадження ідеології нового суспільно-політичного ладу були клуби і національні школи. Ці установи стали центрами культурної і політосвітньої роботи, головною метою яких було залучення польського населення до соціалістичного будівництва. Так з 1922 року у Херсоні запрацював Польський робітничий клуб, на базі якого з 1925 р. розпочала освітню діяльність школа ліквідації неписьменності. Також, з моменту заснування клубу працювала бібліотека, в якій зберігалось понад 100 книжок на польській мові. Проте клуб не міг функціонувати в повній мірі через брак фінансових коштів, відсутності добре оснащеного приміщення і кваліфікованих кадрів [27, арк. 167].

Деякі адміністративно – територіальні одиниці взагалі не мали спеціалізованих клубів по роботі з польським населення. Така ситуація склалася в селі Костянтинівка, де хата-читальня, в якій нараховувалось не

більше п'ятдесяти книжок, знаходилась в приміщенні сільради. Проте, відсутність приміщення не стало на заваді заснування численної кількості національних гуртків. Хоч керівництво політичним, сільськогосподарським, драматичним і кооперативними гуртками було на безоплатній основі, вони користувались популярністю серед поляків. Лише завідувач цієї організації, Пржелуцький Микола Йосифович, отримував символічну зарплатню і кошти на утримання польської секції у розмірі 19 карбованців. Загальна кількість членів гуртків становила понад 80 чоловік.

Дещо більшу фінансову підтримку отримали культурні осередки польської етнічної громади села Миколаївка, хоч загальна кількість членів клубу була майже на рівні з Костянтинівкою. З 1924 року тут було виділено окреме приміщення для формування і зберігання бібліотечних фондів української полонії (понад 139 книжок). Разом з цим працювало багато гуртків громадського і художнього напрямлення. Але нажаль, робота клубу серед польського населення проходила російською мовою.

В своїй основі, культурно- національна політика серед польської етнічної громади сприяла формуванню радянського світогляду і виховувала нове покоління заражене комунізмом. Тому одним з найбільш вдалих засобів впливу на молоде покоління польського населення було створення національних шкіл. За директивою «Схема системи освіти серед національних меншин УСРР» встановлювався чіткий порядок для створення освітніх закладів.

Так, у 1910 році була заснована трудова школа № 2 в Херсоні з 7-річним терміном навчання. Вона мала виробничий нахил і користувалася попитом серед польського населення Херсонщини[28, арк. 105]. Подібні

навчальні заклади працювали у Цареводарі і Киселівці [29, арк. 31]. Виклад навчальних дисциплін вівся виключно польською мовою[3, с. 29].

В Миколаївці і Костянтинівці працювали польські школи з 4-річним терміном навчання. А трудова польська школа Очаківського району мала трирічну навчальну програму[27, арк. 122].

Поряд із навчальними закладами, вагомий внесок у культурно- освітній розвиток польської національної меншини Херсонщини зробила робота лікнепів, які вже у 1926 р. значно знизили кількість неписьменного населення. Так, під виглядом національного піднесення і проведення освітньої роботи серед польського населення радянська влада встановила всеохоплюючу монополію на всі сфери суспільного життя.

Отже, аналіз викладеного матеріалу показав, що політичні маневрування радянської влади торкнулись абсолютно усіх рівнів життєдіяльності польської етнічної громади Херсонщини. Політика коренізації, заохочення місцевого населення до збереження власної самобутності, надання права навчатись рідною мовою і заклики до розвитку культурних надбань, хоч і мали позитивне значення для національного самоствердження польської національної меншини, проте усі ці методи виявились неефективними і не принесли бажаних результатів. Тому, наприкінці 1920-х років радянська влада вирішила кардинально змінити вектор національної політики, адже більше не потребувала співпраці з місцевим населення, тому що остаточно зміцнила свої панівні позиції за рахунок репресивних методів управління. Національно – культурний розвиток приходить до логічного завершення, а «культурний ренесанс» замінили на масовий терор, депортації, голодомор і репресії.

РОЗДІЛ 4

ПОЛЬСЬКА ЕТНІЧНА ГРОМАДА ХЕРСОНЩИНИ В 1930-Х РОКАХ

4.1. Згорання національно-культурного розвитку польського населення

Наприкінці 20-х років суспільно - політичне й економічне становище радянської держави значно погіршується. Політика непу не виправдала покладених на неї сподівань, тому радянська влада взяла курс на індустріалізацію, щоб якомога швидше наздогнати темпи виробництва

західних країн. За таких обставин все менше уваги приділялося роботі серед національних меншин, а їх розвиток в культурно-освітній та економічній сфері відходить на другий план.

На початку 1930-х років досягнення політики коренізації були зведені нанівець, адже вона не сприяла зміцненню новоутворених державних структур і вкоріненню радянської влади на місцях, в наслідок чого її припинили. Натомість, представники національних меншин, через надмірне культурно- національне піднесення, почали обмежуватись в суспільно-політичних правах. Щоб виправдати подібні політичні спрямування, в радянській пресі все частіше стали з'являтися статті про негативні наслідки коренізації, звинувачуючи при цьому національні меншини, які чинили супротив соціально-економічним експериментам і були винні у сповільненні темпу економічного приросту[33, с 47].

В умовах зростання соціальної напруженості, нещодавно створені національні райони і сільради перетворювались на звичайні адміністративно-територіальні одиниці. Реформування адміністративно-територіального устрою 1930 року і перехід на триступеневу систему управління (округ - район – рада) зумовило знецінення роботи національних рад.

Поступово розформовується розгалужена система ЦКНМ, а низовий апарат державного управління втрачає національні особливості. Позбавлення статусу «національних районів і округів» місць компактного проживання етнічних груп призвело до реконструкції всього народного господарства.

Одночасно з ліквідацією національних адміністративно-територіальних одиниць здійснюється тотальна колективізація, тому польська національна меншина знаходилась в епіцентрі соціокультурних трансформацій. Примусове залучення населення до колгоспів надало політичним структурам

необмежену владу в управлінні сільським господарством. Суцільна колективізація в місцях компактного проживання польського населення спричинила наростання соціальної й економічної напруженості на основі міжнаціональних конфліктів в ході становлення тоталітарної системи[14, с. 129].

Продовженням етнополітичної боротьби проти українських поляків стало формування в суспільній свідомості підозрілого ставлення до представників польської національної меншини і проведення антипольської пропаганди. З метою виявлення антирадянських елементів проводились систематичні чистки культурно – освітніх осередків польської етнічної громади. Згодом, в ході численних перевірок, за постановами партійного керівництва, закриваються польські школи, наукові і культурні заклади. Культурно- освітні установи, які не були ліквідовані під час попередніх хвиль денационалізації, з 1934 року були зобов'язані перевести свою роботу спочатку на українську, а потім і на російську мови. Так, оргбюро ЦК КП(б)У поступово знищило систему польських навчально –освітніх закладів Херсонщини, не тільки національних шкіл, а й численних польських національних робітничих клубів, бібліотек, хат – читалень, засобів масової інформації.

Припинялося на Україні радіомовлення польською мовою. Почалось переслідування самої польської мови на території Радянської України, і вона почала зникати із побутового вжитку польського населення. За рішенням центральних партійних органів було послідовно ліквідовано майже всі польські культурні заклади на Україні, і на Херсонщині, зокрема. Саме так завершилась політика забезпечення національного розвитку поляків у радянському розумінні[43, с. 72].

Після 1934 року остаточно оформлюється тоталітарна система радянської держави, основні завдання якої вирішувалися не шляхом врівноваженої політики а методами репресій і терору. Національна політика ще раз змінюється і стає радикальнішою в процесах зрівняння усіх націй і народностей задля ліквідації особливостей кожного з них. Однопартійний режим прагнув до всеохоплюючого контролю і вважав самотність української колонії шкідливим фактором при побудові соціалістичної держави[47, с. 318].

Здається ніби політика коренізації була каталізатором до виявлення усіх національно- свідомих активних елементів суспільства, щоб згодом їх ліквідувати. Отже, коренізація була тимчасовим політичним маневром під час становлення радянської влади в часи політичної й економічної нестабільності. Але на початку 30-х років такий напрям побудови полікультурної радянської держави виявився неефективним, адже політика примусу мала набагато більшу результативність.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що впровадження політики коренізації з самого початку мало на меті не лише розширення прав і свобод національних меншин в культурно- освітній діяльності і виховання партійних мас в контексті пролетарського інтернаціоналізму, а й виконувалось з метою утримання і зміцнення владних позицій більшовиків і перетворення полінаціонального населення УРСР, і Херсонщини зокрема, в однорідну масу радянських будівників соціалізму.

Й. Сталін з самого початку висловився про необхідність встановлення тотального контролю над усіма національними процесами, а в момент коли культурний розвиток етнічних меншин вийшов за межі загального культурно-національного концепту радянської системи, були прийняті

жорсткі заходи для згорання політики коренізації. Логічним продовженням цих процесів стала денаціоналізація, русифікація і асиміляція представників національних меншин. Тому, не зважаючи на певні позитивні моменти культурного піднесення польської етнічної громади, необхідно пам'ятати що 1920- ті рр. в житті поляків Херсонщини стали часом суспільно – політичних експериментів, які в більшій мірі мали негативні наслідки.

4.2. Репресивна політика радянської влади проти польської етнічної громади Херсонщини

У контексті переходу від нової економічної політики до колективізації, масштабних акцій протесту і згорання коренізації проходить наступний етап розвитку польської етнічної громади Херсонщини. Початок 1930- х років став періодом кардинальних змін в житті польського населення.

В економічній сфері політика радянської влади по відношенню до поляків нічим не відрізнялась, проте під час тотальної колективізації вони чинили дещо сильніший опір в порівнянні з українцями. Репресивна політика, на перших порах, використовувалась для примусового приєднання в колгоспи вороже налаштованих господарів. Проте, заходи примусу до польських етнічних груп застосовувались не тільки з економічних причин.

У доповіді ЦК КП(б)У «Про роботу серед польських трудящих мас УСРР» (8 вересня 1933 р.) йшлося про загострення класової боротьби, яка розхитувала усталені порядки радянської держави, про зріст національних елементів і їх антибільшовицькій боротьбі, про ухилення від колективізації, про агентів польського фашизму, спонукаючи місцеві органи влади уважніше

пильнувати за, вже підозрюваними у всіх негараздах УСРС, національними групами.

Для збереження контролю над місцевим населенням Політбюро ЦК КП(б)у поклав відповідальність за роботу з польським населенням на обкоми партії. В свою чергу вони інформували громадськість про наслідки нелояльного ставлення до влади і методи покарання за антирадянську діяльність. Проте, навіть всеохоплююча агітація і залякування суспільства не змогли підірвати національні основи культурного життя польського населення.

Щоб позбавити здатності поляків до опору радянській владі перші репресивні заходи проводились публічно під впливом боротьби з ворожими елементами суспільства [1,с.138]. Тоталітарна система сформувала в народній підсвідомості образ ворога, який часто уособлювався в представниках національних меншин.

Починаючи із 1933 р. збільшується кількість репресованих поляків і розширюється коло звинувачень за якими вони проходили. В основному їх звинувачували в: «шкідництві», через небажання приймати участь у колективізації; «шпигунстві», називаючи таємними агентами польської розвідки, причетності до «Польської Організації Військової» (ПОВ); небажанні співпрацювати з радянською владою і поширюванні антирадянських настроїв[50, с. 38].

Репресії набувають масового характеру в період «великого терору» 1937-1938 рр.. В усіх місцях компактного проживання польського населення виявлялись «соціально ворожі елементи», які підлягали вилученню правопорушників із радянського соціокультурного простору шляхом депортацій, арештів і розстрілів.

Так, у 1937 році у селі Цареводар Херсонського району було засуджено 19 осіб за участь в ефемерній контрреволюційній націоналістичній польській організації. Сутність звинувачень полягала у тому, що учасники цієї організації займались контрреволюційною діяльністю, яка підривала основи в колгоспного ладу, дискредитуючи політику УРСР. Усіх звинувачених – Я. Ю. Вишневського, І. К. Супруна, І. С. Талагая, Д. І. Данишевського, В. В. Шкарбуля, М. П. Сосуновича, Ф. К. Супруна, С. М. Сосуновича, А. М. Артеменко, П. Г. Голинського, Ф. П. Сосуновича, В. О. Антко, В. А. Рипецького, Я. І. Вансовича, Я. П. Белецького, К. Г. Макроцького, Я. Г. Макроцького, М. О. Сачковського засуджено до найвищої міри покарання – розстрілу. В. І. Яворського відправлено до виправного трудового табору строком на 10 років [30, арк. 18 – 22,].

Через місяць в цьому селі біло виявлено ще одну контрреволюційну організацію, члени якої займались антирадянською агітацією і поширювали інформацію про незаконність правових дій партії і масові безпідставні арешти польського населення. До розстрілу засуджено – Т. А. Джишевського, І. П. Білецького, Ю. П. Білецького, С. П. Білецького, Ф. В. Вансовича, Ф. Ф. Вишневського, І. М. Нагеля. До 10 років позбавлення волі засуджено Л. В. Бистринського [32, арк. 187].

1937 року в місті Херсоні виявлено контрреволюційну польську організацію, яка на чолі з ксьондзом Адамом Цимерманом проводила контрреволюційну діяльність. У справі проходили: М. В. Янишевська, П. А. Островський, П. А. Тустановський, Ю. С. Крицька, Л. П. Пейда, А. К. Вільчинська, В. К. Голікова, В. В. Пржелуцький, М. І. Оскерко, В. І. Оскерко, М. І. Баллог- Білоусова, О. В. Скрипницький, Л. М. Скрипницька, В. А.

Сілковська, Т. В. Кашинська, В. М. Пржелуцький. Насправді вони збиралися разом для обговорення питання про закриття костьолу [32, арк.10 – 13].

У селі Преображенка Чаплинського району 1937 року зарештована колишня вчителька Преображенської польської трудшколи Анна Миколаївна Водзинська. Переїхавши до Херсона, Анна Миколаївна почала працювати в бібліотеці. У серпні 1937 року заарештована та засуджена до розстрілу за контрреволюційну діяльність [32, арк.28, 30, 33].

Юліана Леонардовича Садовського, жителя села Нова Петрівка Нижньо- Сірогозького району, звинуватили в контрреволюційній діяльності та засудили до розстрілу за те, що на відкритті сільського клубу, обладнаного в приміщенні закритого костьолу, висловлював свої антирадянські настрої та бажання якнайшвидшого нападу Польщі на СРСР і поразки останнього, що при цьому всі репресовані органами радянської влади будуть звільнені, а активісти сядуть на їхнє місце [25, арк.111, 167].

В Очаківському районі на хуторі Жовтень у польському національному колгоспі «Польський Комунар» 1937 року виявлено контрреволюційну польську організацію, члени якої систематично проводили антирадянську агітацію проти радянської влади та колгоспного будівництва. У справі вказується, що завгосп колгоспу Іван Францевич Колба виявляє стосовно заходів радянської влади незадоволення, веде серед колгоспників антирадянські розмови, спрямовані до зриву політ кампанії, а також виявляє повстанські тенденції. Навколо Колби гуртуються антирадянсько налаштовані особи, такі, як Йосип Ульянович Квятковський і Фелікс Степанович Васютинський, які також серед колгоспників ведуть антирадянського порядку розмови й мають повстанські тенденції.

У цій справі проходило ще сім осіб, а саме: Йосип Францевич Езерський, Фауст Степанович Васютинський, Іван Францевич Станіславський, Іван Адамович Загробський, Сиротюк Йосип Степанович Сорочинський, Іван Йосипович Миrowsький. Усіх зазначених «контрреволюціонерів» засудили до найвищої міри покарання – розстрілу. Й. С. Сорочинський-Сиротюк отримав 10 років ВТЛ [32, арк. 85].

Контрреволюційну польську націоналістичну організацію було викрито в селі Щербані Вознесенського району. Згідно з архівною справою, всі її учасники, а саме: Франц Мартинович Лясковський, Василь Никодимович Яворський, Людвиг Гаврилович Яворський, Степан Никодимович Яворський, Іван Гаврилович Яворський, Карл Гаврилович Яворський, Карл Адамович Бучковський – систематично збиралися на нелегальні зібрання, на яких вихваляли фашизм, пропагували ідею відділення України від СРСР і приєднання її до буржуазної Польщі, виховували дітей у польському націоналістичному дусі, проводили антирадянську агітацію, спрямовану на розвал колгоспів і дискредитацію радянської влади.

Людвигу Яворському окремо ставилося у вину те, що 1933 року саботував виконання зобов'язань перед державою зберігав у землі 40 пудів хліба і згноїв його. Згідно з вирокom В. Н. Яворський, Л. Г. Яворський, К. Г. Яворський і К. А. Бучковський засуджені до розстрілу. Ф. М. Лясковський, С. Н. Яворський і І. Г. Яворський – до 10 років ВТЛ.

Відбуваючи покарання, Ф. М. Лясковський та С. Н. Яворський померли, а Іван Гаврилович Яворський після відбуття покарання був засланий на поселення в Красноярський край [31, арк. 88].

У Кривоозерському районі викрито польську націоналістичну організацію в складі 23 осіб, яку організував 1926 року ксьондз Лаврецький.

За свідченнями «тих, хто дізнався», її учасники ставили перед собою наступні завдання: 1) проводити серед польського населення агітацію за відділення України від СРСР і приєднання її до Польщі; 2) проводити вербування серед поляків та українців-католиків для вступу в організацію; 3) через посилену націоналістичну пропаганду протидіяти заходам радянської влади на селі; 4) не допустити закриття костьолу й розпуску польської громади; 5) проводити збір коштів серед населення на утримання костьолу й служителів культу. Більшу частину членів цієї «організації» було розстріляно [31, арк.91].

1938 року в селі Киселівка викрито польську контрреволюційну організацію в складі 23 осіб, яка проводила «активну контрреволюційну діяльність, спрямовану проти наявного радянського ладу й заходів партії та уряду» [30, арк. 154].

Сімох осіб, що проходили в цій справі, а саме: П. Й. Зубович (голова Киселівської сільради з 1926 – 1928 рр.), П. Н. Куликовського (голова Киселівської сільради 1928 – 1929 рр.), Й. К. Турчановича (завідуючий польським сільбудом в Киселівці з 1925 по 1929 рр.), Бобрукевича І. І., Марковського І. І., Зінькевича І. К., Самойлова Г. М. засудили до розстрілу [32, арк. 38 – 46].

У справах щодо польської лінії проходили не лише поляки, а й громадяни інших національностей – українці, німці, литовці та інші. Протягом 1937 – 1938 рр. в Україні стосовно польської лінії заарештовано 56516 осіб, з них 4467 – поляків [57, с. 329].

Отже, підбиваючи підсумки, треба відзначити, що радянська держава, заснована на ідеології класової боротьби й насильства, із самого початку будувала свою політику на створенні «образу ворога», на його пошук і

знищення. Ідею терору більшовики зображували як необхідні заходи для поліпшення суспільно-політичного та економічного становища країни. Терор був спрямований абсолютно проти всіх етнічних і соціальних груп, у яких режим бачив прямих ідеологічних супротивників і політичних опонентів. Репресивно – каральні заходи проти поляків були часто безпідставними, проте судово – слідчі справи завжди прикріплювались свідченнями свідків, а іноді і зізнаннями самих підсудних у своїх злочинах. Очевидно усі ці матеріали були отримані під тиском насильницьких методів чекістів та працівників НКВД. Польськими шпигунами й терористами ставали й малограмотні колгоспники, і вчителі, і священники, і студенти, і викладачі вишів, і робітники заводів. Головним мотивом звинувачення, як правило, була участь у підпільних націоналістичних антирадянських організаціях.

Наведені вище факти й прізвища людей, яких засудили до найвищої міри покарання – розстрілу, то лише незначна частина постраждалих, яких радянська влада принесла в жертву на шляху до побудови соціалізму.

ВИСНОВКИ

Наукове дослідження соціокультурної історії польської етнічної громади Херсонщини міжвоєнного періоду є реконструкцією складних і суперечливих подій минулого нашого краю. Оновлення історичної парадигми регіональної історії в часовій ретроспективі призводить до

зменшення суб'єктивності погляду на проблемні етапи взаємодії радянської влади і польської національної меншини.

В ході написання роботи було опрацьовано значний масив історичної літератури і джерел, котрі подають комплексну оцінку подій у житті польської громади міжвоєнного періоду. Проте, навіть сьогодні сучасна українська історіографія має певні прогалини в дослідженні історичного минулого багатонаціональної Херсонщини. Тому необхідно продовжувати поглиблювати подану тему, щоб заповнити «білі плями» на історичному тлі й зазначити нові тематичні напрями науково- історичних досліджень.

Проведений нами аналіз етнополітики більшовицького режиму в 1920 – 30-х рр. розкрив дійсну сутність процесу впровадження і реалізації політики коренізації, адміністративно-територіального районування, причини і наслідки культурно-освітньої роботи серед польського населення, зміни в національній свідомості поляків у ході політичних трансформацій радянської влади, не оминаючи тем голодомору, репресій, депортацій і масового терору.

Таким чином, для гармонійного етнополітичного розвитку української полонії, ми повинні скласти іспит на здатність зробити висновки з уроків минулого, виховувати майбутнє покоління на засадах толерантності по відношенню до національних меншин і забезпечити найкращі умови для вільного розвитку всіх етнічних складників України.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балуба І. А. Польська національна меншина в Україні в 20-30.ті рр. ХХ ст.: дисерт. ... канд. істор. наук: Київ, 1997. 321 с.

2. Бойко Ю. Російські історичні традиції в більшовицьких розв'язках національного питання. Париж: Нове слово, 1964. 175 с.
3. Буценко А. Господарське і культурне будівництво серед нацменшостей УСРР. Радянська Україна, 1928. № 10-11. С. 28 -34.
4. Буценко А. Національні меншості України. Більшовик України. Харків, 1928. № 12. С. 67–73.
5. Буценко П. Радянське будівництво і національні меншини на Україні. Харків : Український робітник. Харків, 1928. 28 с.
6. Ващенко І.М. Історіографія історії польської національної меншини УРСР 1920 - 1930-х років: дис... канд. іст. наук: № 07.00.06. К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. 240 с.
7. Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні: спроба концептуального аналізу. К. : Інститут історії України НАН України, 2001. 231с.
8. Всесоюзний перепис населення 1926 року. Т. XIII. М.: ЦСУ СРСР, 1929. 464 с.
9. Второе всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств (27–30 ноября 1930). Москва – Харьков – Минск: Центриздат, 1930. 160 с.
10. Галій М. Національна політика на Радянській Україні в світлі документів. Львів - Прага: Просвіта, 1934. 128 с.
11. Глинський А. Досягнення й хиби в роботі серед національних меншостей. Харків: Пролетар, 1931. 80 с.
12. Глинский А. Национальные меньшинства на Украине. Харків: Центриздат, 1931. 80 с.

13. Гонтар О. Деякі питання міжнаціональних відносин на Україні в 20-ті роки. Український історичний журнал. 1991. № 7. С. 125–130.
14. Городецький О. Колективізація як складова національної політики КП(б)У стосовно польської національної меншості на Півдні України у 1920-х роках. Питання аграрної історії України та Росії. Дніпропетровськ: Вид-во ДПУ, 2004. С. 128–132.
15. Городецький О.В. Національна політика Радянської держави щодо польського населення Півдня України (1921 - 1929 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпр., 2007. 25 с.
16. Городецький О. В. Проведення та реалізація антирелігійної політики КП(б)У щодо польської національної меншини на Півдні України (1921–1928 рр.). Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Історія та археологія. Дніпр., 2011. Т. 19, № 19. С. 73-79.
17. Григорчук П. С. Історіографія політики більшовицької влади в Україні в галузі культури на початку 20-х рр. ХХ ст.. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. В., 2008. № 14. С. 67-73.
18. Гриневич О. Сторінки історії Киселівки. Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. Миколаїв, 2005. 264 с.
19. Грошев І. Исторический опыт КПСС по осуществлению ленинской национальной политики. Мысль. М., 1967. 420с.
20. Гусева С. З досвіду розв'язання національного питання на півдні України (1920–1930 рр.) / С. Гусева, М. Цобенко. Український історичний журнал. К., 1991. № 2. С. 45–54.

21. Гуцало Л. В. Національно-територіальне районування в УСРР (20-30-ті роки ХХ ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.05. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2007. 227с.
22. Гуцало Л. Національні меншини України в політиці коренізації 20 – 30 років ХХ століття. Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. К., 2006. № 29. С. 110-124.
23. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки за ред. С. О. Васильченко, рец. канд. іст. наук Ю. І. Шаповал. Київ: Либідь, 1991. 342 с.
24. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). Ф. Р 2. Оп. 1. Спр. 979. Арк 177.
25. ДАХО. Ф. Р-2. Оп. 1. Спр. 1431. 52 арк.
26. ДАХО. Ф. Р-2. Оп. 1. Спр. 1432. 49 арк.
27. ДАХО. Ф. Р-435. Оп. 1. Спр. 799. 230 арк.
28. ДАХО. Ф. Р-7315. Оп. .Спр. 37. 160 арк.
29. ДАХО. Ф. Р-731. Оп. 1. Спр. 37. 105 арк.
30. ДАХО. Ф.Р 4033. Оп. 3. Спр. 166. 497 арк.
31. ДАХО. Ф.Р. 4033. Оп. 4. Спр. 50. 214 арк.
32. ДАХО. Ф.Р. 4033. Оп. 3. Спр. 147. 110 арк.
33. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр. ХХ століття (Історичні зошити Ін-ту історії України НАН України). К., 1994. 74 с.
34. Єфіменко Г. Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП (б) в Україні (1932 – 1938). УДЖ. К., 2000. № 4. С. 37 – 47.

35. Єфіменко Г. Національна політика керівництва ВКП(б) в Україні 1932–1938 рр. (Освіта та наука). Історичні зошити. К., 2000. 71 с.

36. Єфіменко Г. Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП (б) в Україні (1932 – 1938). УІЖ. К., 2000. № 4. С. 37 – 47.

37. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине. К 10-й годовщине октябрьской революции. По материалам центральной комиссии национальных меньшинств при ВУЦИК. Харьков: Издание ЦКНацмен при ВУЦИК, 1927. 108 с.

38. Іваненко І. Національно-культурне будівництво на Україні у 20–30-ті роки: історія, досвід, проблеми. Радянська школа. К., 1990. № 2. С. 52–57.

39. Іванова Т. Ю. Діяльність органів державної влади в галузі міжнаціональних відносин на Півдні України в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.. Наукові праці: Науково-методичний журнал. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. Т. 74. №. 61: Історичні науки. С. 44 – 48.

40. Іванова Т. Ю. Тоталітарний режим і національні меншини Півдня України (20-30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Запорізький національний ун-т. Запоріжжя, 2009. 20 с.

41. Іванова Т. Ю. Репресії проти національних меншин Півдня України (20-30-ті рр. ХХ ст.): історіографія проблеми. Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Історичні науки. М., 2008. Т. 83. №. 70. С. 101-106.

42. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Херсонська область / Ред. кол. тому: О. Є. Касьяненко (гол. редкол.), М. М. Авдальян, П. М. Балковий, П. Є. Богданов, О. С. Ведмідь (заст. гол. редкол.), П. Г. Власенко

(відп. секр. редкол.), І. І. Гайдай, М. Й. Давидов, М. А. Даниленко (заст. гол. редкол.), А. П. Дяченко, О. І. Катушкіна, П. П. Кир'ян, О. Н. Корольова, М. Ф. Лисенко, І. Д. Ратнер, І. Х. Рой, П. Т. Цвелих. АН УРСР. Інститут історії. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. 688 с.

43. Калакура О. Я. Пішаки в політичній грі. До питання національно-територіального районування України в 20-30-х рр. ХХ ст. / О. Я. Калакура, К. О. Белашова. Відродження. М., 1994. № 7. С. 72–74.

44. Калакура, О.Я. Польська меншина як чинник україно-польської співпраці на сучасному етапі. Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. № 6. С. 73-79.

45. Калакура О. Польські адміністративні структури в Україні 20–30-х років. Історія українського народу. К.: Либідь, 1994. С. 65–66.

46. Калакура, О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / Polacy w procesach etnopolitycznych na ziemiach Ukrainy w XX wieku : монографія НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. К.: Знання України, 2007. 508 с.

47. Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921-1929 рр.). Одеса: ТОВ Від, 2004. 354 с.

48. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). К., 1996. 396 с.

49. Лісевич І. Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864–1917 рр.). Український історичний журнал. К, 1997. № 2. С. 43—54.

50. Мансуров Г. За культурное строительство национальностей. М. : Госиздат, 1927. 42 с.

51. Міронова І.С. Національні меншини України. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 464 с.
52. Мягка О. А. Поляки Херсонщини у 20-30-х рр. ХХ ст.. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія. Миколаїв, 2010. Т. 140, №. 127. С. 137-143.
53. Палієнко В. З історії розселення польської людності на Правобережній Україні (крізь призму статистики). Відродження. К., 1994. № 12. С. 67—70.
54. Первое всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8–11 января 1927 года. Стенографический отчет, резолюция, постановления и материалы. Харьков: Издание ЦКНМ при ВУЦИК, 1927. 228 с.
55. Породзінський Й. І назвали село Преображенкою. Радянька Таврія. К., 1999. № 3. С. 74—88.
56. Рафальський О. Національні меншини України у ХХ столітті. Історіографічний нарис. — К.: Полюс, 2000. 447 с.
57. Реабілітовані історією. Херсонська область / Обл. ред. кол.: А. О. Бабич (голова), А. В. Карпова (заст. голови), А. Е. Вірлич (секретар), Л. С. Алексєєв, М. І. Денисенко, А. П. Іванищук, С. В. Чичирко, Л. І. Мосіна, С. В. Нікольський, П. С. Квасницький, М. П. Оленковський, В. П. Рилєєв, В. Д. Сусоров, Н. В. Федотова, М. І. Ясельський; Авт.-упоряд. А. Е. Вірлич. — Херсон: ВАТ "Видавництво "Наддніпрянська правда", 2005. 944 с.
58. Третьякова О. А. Історичні місця розселення польського населення Півдня України. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки. М., 2015. № 1. С. 25-29.

59. Третьякова, О. Національно-культурний розвиток польського населення Південної України в 20-х рр. ХХ ст.. Геноцид України в ХХ столітті. Україна під окупаційними режимами: історичні реалії та постколоніальний синдром : матеріали Третьої Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2015. С. 121-129.

60. Цибуленко Л.О. Соціокультурні стереотипи репресованих поляків Півдня України часів «Великого терору». *Skriptorium nostrum*. Херсон, 2016. №2(5). С. 157 -170.

61. Чирко Б.В. Национальные меньшинства на Украине: Актуальные проблемы развития национальных отношений, интернационального и патриотического воспитания. К.: Общество “Знание” Украинской ССР, 1990. 52 с.

62. Чирко Б.В. Під пресом імперської ідеології. Початок формування національної школи та її денаціоналізація в умовах тоталітарного режиму (1920—1930-ті рр.). Відродження. К., 1993. № 1. С. 66 - 68.

63. Шитюк М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття. К. : Тетра, 2000. 550 с.

64. Шитюк М. Політика радянської влади щодо поляків південних районів України (20-30 рр.). Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Київ – Краків: НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. С. 81-84.

65. Шитюк М. Польська національна меншина півдня УСРР в 20–30-х рр. ХХ ст. / М. Шитюк, О. Третьякова. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. 342 с.

66. Шкварець В. Історія рідного краю. Миколаївщина / В. Шкварець, М. Мельник. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили; Одеса: ТОВ Від, 2003. 280 с.

67. Якубова Л. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.). К.: Інститут історії України НАН, 2006. 507 с.

68. Якубова Л.Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20-30-ті роки): коренізація і денаціоналізація (1). Український історичний журнал. К., 1998. № 6. С. 22-36

69. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.). Київ: Видавництво київського університету, 1965. 255 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Скрипникенко Марія Вікторівна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

03.11.2020
(дата)

(підпис)

Марія Скрипникенко
(ім'я, прізвище)